

dr hab. prof. em. UKEN, Teresa Muryn
Uniwersytet im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Weroniki Woźniak-Żak : *Figury słów w prozatorskiej twórczości grupy OuLiPo: studium oparte na francuskich korpusach tekstowych i przekładzie polskim*

Pierwszą myślą, jaka nasuwa się po przeczytaniu tytułu rozprawy, jest to, że stoimy przed misją niemożliwą do wykonania. Już samo pojęcie figury retorycznej przywołuje anomalie, odstępstwo od normy rozgrywające się pomiędzy formą, znaczeniem i jej emocjonalnym odbiorem. Czytelnik musi nie tylko rozpoznać figurę, ale także poprawnie ją zinterpretować (tj. zgodnie z intencją autora). Charakter figury wymaga zatem dwóch rodzajów analizy: formalnej, obiektywnej, która identyfikuje zmianę na poziomie formy i znaczenia, oraz tej drugiej, subiektywnej, skoncentrowanej na oddziaływaniu figury.

To, co charakteryzuje ruch OuLiPo, to świadome zniekształcanie systemu języka francuskiego w poszukiwaniu granic interwencji twórczej. Nawet jeśli ruch definiuje się jako laboratorium badawcze, to kieruje swoje prace do publiczności, a ona musi zająć stanowisko i odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu proponowana transgresja reguł i ograniczeń może zostać uznana za twórczą.

W tym kontekście tłumaczenie figur słów w prozie OuLiPo staje się poważnym wyzwaniem, ponieważ nie może ograniczać się do prostej relacji forma-znaczenie, ale musi również uwzględniać eksperymentalny, „rzemieślniczy” aspekt figury. Dwa języki, francuski (język źródłowy) i polski (język docelowy), reprezentują dwa różne modele językowe na wszystkich poziomach analizy: podczas gdy francuski rozwinął bogaty system samogłoskowy, polski posiada system prawie ekstremalnie spółgłoskowy; francuski jest językiem quasi-analitycznym, a polski językiem fleksyjnym. Znalezienie formalnej ekwiwalencji między tymi dwoma językami wydaje się zatem bardzo trudnym zadaniem.

Rozprawa Weroniki Woźniak-Żak oferuje analizę figur słów w prozie OuLiPo i ich przekładu na język polski. Jest ona prowadzona na dwóch poziomach: teoretycznym i analitycznym. Każda proponowana w opisie teoretycznym definicja uzasadnia wybór metody zastosowanej w części analitycznej.

Rozprawa rozpoczyna się spisem treści. Zawiera wstęp i następujące po nim dwie główne części, z których każda jest rozłożona na rozdziały o charakterze teoretycznym i

analitycznym. Po nich następuje podsumowanie, bibliografia i aneks. Napisany w przejrzystym języku francuskim dokument ma spójną i systematyczną strukturę. Tytuł odpowiada treści i jest dobrze sformułowany, nazwy rozdziałów i paragrafów są trafne, a streszczenie jest przejrzyste.

Pierwsza część pracy koncentruje się na zdefiniowaniu figur słów w ramach szerszego pojęcia figury retorycznej. Autorka śledzi historię tego pojęcia, jego ewolucję i zmiany zakresu. Odwołując się do różnych definicji słownikowych i klasyfikacji figur opartych na różnych kryteriach okazuje jak dalece definicja, opis mechanizmu i efektu figury są powiązane z podejściem badawczym twórcy i celem opisu. Na podstawie tego historycznego przeglądu, autorka identyfikuje wszystkie elementy niezbędne do wyłonienia operacyjnej definicji figur słów, ich istotnych cech, które posłużą jako narzędzia w części analitycznej.

Figury słów jawią się zatem jako efekty przekształceń o charakterze formalnym i materialnym, oddziałujących na postać fonetyczną i morfologiczną wyrazu, przekraczających reguły nawet na poziomie mikrostrukturalnym. Nie wpływając obligatoryjnie na zmianę znaczenia wyrazu, opierają swoją ekspresję na swobodzie tworzenia form wykluczonych przez regułę. W bardzo interesującej dyskusji, autorka przedstawia specyfikę omawianych figur w zestawieniu z uniwersalnymi kryteriami normy i efektu.

W drugim rozdziale części teoretycznej, znajdujemy, inspirowaną klasyfikacją J-J. Robrieux, prezentację kluczowych operacji na materiale werbalnym, która posłuży jako punkt odniesienia w części analitycznej. Po niej następuje omówienie funkcji figur słów w literaturze aż do ich specyficznego użycia w twórczości grupy OuLiPo.

Struktura części teoretycznej charakteryzuje się rygorystyczną precyzją w przedstawieniu problemu, opis prowadzony od ogółu do szczegółu nie gubi żadnych istotnych dla pracy analitycznej elementów.

Część analityczna pierwszej części rozprawy koncentruje się na figurach słów występujących w prozie grupy OuLiPo.

Prezentacja wykorzystanego korpusu i zastosowana metoda pozyskiwania przykładów są precyzyjne i kompetentne. Autorce udało się zebrać materiał analityczny obejmujący 1240 jednostek, podzielony następnie na dwie grupy w zależności od rodzaju przetwarzanego materiału: te operujące na warstwie dźwiękowej wyrazu zawierają 631 jednostek, a te wpływające na ich strukturę morfosemantyczną zawierają 601 jednostek. Obie te grupy zostały następnie podzielone na podgrupy według kryteriów przeprowadzonej operacji i wykładnika figury. Przyjęta metodologia umożliwia doprecyzowanie granic między figurami słów i uzyskanie jednolitej typologii eliminującej niejasności terminologiczne. Analiza przypadków, która następuje po klasyfikacji, jest zatem precyzyjna i przejrzysta. Dobrze

zilustrowana przekonującymi przykładami i wnikliwym komentarzem, lektura tego fragmentu, poza wartością naukową, wnosi przyjemność śledzenia wraz z autorką zawłości inwencji twórczej grupy OuLiPo. Wydaje się, że żadna figura nie umyka jej uwadze; wszystko znajduje swoje z góry określone miejsce zgodne z zaproponowanym modelem analitycznym, nawet najdrobniejsze niuanse są brane pod uwagę.

Pod koniec pierwszej części, wnioski z rozdziałów 2 i 3 skupiają się na funkcjach badanych figur. Dalekie od pozostania w klasie ozdobników, figury te są prawdziwymi narzędziami poetyckiej ekspresji i gry. Autorka identyfikuje trzy główne funkcje tych figur: poetycką, ludyczną i mimetyczną i podkreśla ich rolę w przekształcaniu prozy w przestrzeń eksperymentalną.

Druga część rozprawy poświęcona jest przekładowi figur słów na język polski. Podobnie jak poprzednio, problem został przedstawiony w dwóch kolejnych ujęciach: teoretycznym i analitycznym.

W części teoretycznej autorka rozwija problem przekładu literackiego, omawiając cztery różne podejścia i strategie stosowane przez tłumaczy. Zwraca uwagę na takie czynniki, jak dystans między językiem źródłowym a docelowym, rola tłumacza, profil czytelnika i wreszcie specyfika tekstu literackiego.

Z tej ogólnej perspektywy autorka przechodzi do tłumaczenia figur słów stanowiącego ogromne wyzwanie ze względu na ich naturę, która opiera się na manipulacji brzmieniem i morfosemantyczną warstwą wyrazów. Tu lektura tekstu staje się naprawdę fascynująca ze względu na heterogeniczność systemów językowych i brak możliwości bezpośredniej korespondencji między formami. Dodatkowo, nasuwa się pytanie, w jaki sposób tłumaczowi udaje się (jeśli w ogóle) zachować poetycką funkcję figur, nie tracąc z oczu eksperymentalnej wartości operacji wpływających na całość dzieła. Autorka opisuje kilka technik, które można zastosować w tłumaczeniu figur retorycznych, pogrupowanych według kryteriów korespondencji zarówno semantycznej jak i formalnej oraz przy zachowaniu ekwiwalencji tekstowej.

Korpus polski nie jest tak bogaty jak korpus francuski, co nie dziwi, biorąc pod uwagę charakter dzieła grupy OuLiPo i jej nowatorskie postulaty. Jednak ilość zbadanego materiału językowego nie wydaje się wpływać na jakość osiągniętych wyników. Autorka podąża ścieżką metodologiczną, którą wytyczyła w poprzednich częściach. Opisuje wybory tłumaczy, niekiedy błyskotliwe, omawia ich strategie, poszukuje przyczyn i granic tego, co możliwe w tłumaczeniu. Analiza przykładów, wachlarz interpretacji (zwłaszcza w przypadku odniesień i aluzji) oraz przeszkód w tłumaczeniu, poparta komentarzem i wyjaśnieniami, oddaje, jeszcze

wyraźniej niż poprzednie rozdziały, twórczy zamysł autorów z grupy OuLiPo i eksperymentalny charakter ich projektu. Z drugiej strony, autorka wskazuje również na granice swobodnej transformacji materiału językowego, zapraszając tym samym do dyskusji nad tłumaczeniem tekstów pisanych w estetyce ograniczenia (contrainte).

Nie mam żadnych zastrzeżeń do analizy przedstawionej przez panią Weronikę Woźniak-Żak w jej rozprawie doktorskiej. Jest to praca kompetentna, dojrzała, dobrze udokumentowana i nowatorska. Dlatego rekomenduję niniejszą pracę do publikacji.

Stwierdzam ponadto, że przedstawiona do recenzji praca pod tytułem: *Figury słów w prozatorskiej twórczości grupy OuLiPo: studium oparte na francuskich korpusach tekstowych i przekładzie polskim* spełnia wszelkie wymogi rozprawy doktorskiej i wnioskuję o dopuszczenie mgr Weroniki Woźniak-Żak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 11.02.2026

